

SHARI J. RYAN

Gydytojo dukra

Iš anglų kalbos vertė
Augustė Čebelytė-Matulevičienė

Sofoklis

VILNIUS, 2023

Močiutei...
Jaučiu tavo skausmą.

Ši knyga yra grožinis kūrinys. Nors kai kurie autorės aprašyti veikėjai ir aplinkybės paremti tikrais žmonėmis ir istoriniais faktais, sutapimai su realiomis asmenybėmis, įvykiais, įstaigomis, organizacijomis ar vietovėmis skirti tik autentiškumo įspūdžiui sukelti ir nebūtinai atitinka tikrovę. Realiomis asmenybėmis neparemti veikėjai, nutikimai ir dialogai yra autorės vaizduotės vaisius ir neturėtų būti vertinami kaip tikri.

PROLOGAS

1945-ųjų gegužė

Kai įveikiu paskutinę pakopą ir atsiduriu ant žemės, užlieja jausmų banga. Mintyse kartoju žodžius, ką tik nuaidėjusius iš dulkinio radijo aparato: „Karas Europoje baigtas! Naciai besąlygiškai pasidavė.“ Ištiesiu ranką, kad atverčiau duris, tačiau pirštai dreba ir nerangiai knibinėja šaltą surūdijusį skląstį. Karas truko ilgiau nei trečdalį mano gyvenimo, todėl nebeprisimenu laisvės skonio. Nesu tikra, ar tuo metu, kai pasaulyje dar tvyrojo taika, buvau pakankamai brandi, kad gebėčiau deramai ją įvertinti.

Medinės durys girgžteli ir prasiveria, tarsi žiovautų po ilgo nakties miego. Vidun plūstelėjusi dienos šviesa taip apžilpina, kad vos įstengiu ką nors įžiūrėti.

Gyvenimas ilgą laiką virė tamsoje, užtat saulė atrodo tokia nepažini ir galinga. Man dvidešimt, bet jaučiuosi taip, tarsi pirmą kartą regėčiau pasaulį tokį, koks jis yra iš tiesų.

Mane supančios spalvos – gyvos ir ryškios: ant šakų virpa tanki lapija, sodrūs žolės daigai kalasi iš atitirpusios dirvos, giedras dangus mirga tarsi povo plunksnos – visi atšvaitai susilieja į vieną dievišką mėlynos atspalvį, kurio neįmanoma tiksliai atvaizduoti nei fotografijose, nei paveiksluose. Mus gaubia grožis, o pirmas tyro oro gurkšnis pranašauja naują pradžią.

Vieni sakytų, kad tą akimirką atvėriau rojaus vartus, kuriems atrodytų, jog iki rojaus dar toli, nors pragaro gelmės

ir paliko užnugary. Nežinau, ar tai mes paliovėm skaičiuoti minutes, valandas, savaites, mėnesius, metus, ar tai laikas paprasčiausiai sustojo, kol įkalinti tamsoje negalėjom spirtis pirmyn.

Vienas žmogus bandė įrodyti, kad jo išrinktiesiems suvertame pasaulyje man ne vieta.

Galbūt kitados buvau akla, bet dabar viską matau kuo puikiausiai. Šis pasaulis – tai mano pasaulis, ir tik aš galiu spręsti, kas manęs laukia.

Nes aš – savo likimo kalvė.

PIRMAS SKYRIUS

1941-ųjų gegužė

SOFIJA

Turėtume labiau vertinti pirmą naujo mėnesio rytą, juk tai – nauja pradžia, kuria džiaugtis galime net dvylika kartų per metus. Tačiau niekas neteikia tam didelės svarbos, nes gyvenimas skrieja it ratas – sukasi, kol įkalnė pasidaro pernelyg stati arba dingsta pagreitis.

Akys nuvargsta, nes įtemptai spoksau į kalendorių, kurį nupaišiau ant spausdinimo popieriaus lapo. Užuoat pasinaudojusi liniuote, brėžiau palei vadovėlio kraštą. Mokytoja tikino, kad sekti bėgantį laiką – labai svarbu, nes tai padeda mums neužsisėdėti ir kurpti planus. Bandau jau trečią mėnesį, bet dviejų ankstesnių langeliai tušti, perbraukti raudonu kryželiu. Norėčiau turėti kuo užimti savo dienas. Tačiau mano ateitis – labai miglota, todėl nesu tikra, ar verta ir toliau skaičiuoti slenkantį laiką. Juk nė nežinome, kada baigsis karas.

Šiaip ar taip, tušti langeliai prašyte prašosi užpildomi kokiais nors įvykiais ar progomis, kurių nevalia užmiršti. Rytoj – penktadienis, taigi, šabas, ar bent turėtų būti. Kiek tik prisimenu, niekad jos nepraleisdavome, bet dabar nedirštame apie iškilmes nė prasitarti, ką jau kalbėti apie šventimą. Kad ir kaip būtų, kalendoriuje juk galima pažymėti.

Ranka dreba, kai rytojaus langelyje vedžioju raides. Kampuotos kilpos ir linijos byloja apie nuolatinį mano pati-

riamą nerimą. Šabas – tai proga, kuri nusipelnė būti įrašyta į kalendorių. Jei mano tėvai padarytų tą patį, galbūt susimąstytų grįžti prie papročių.

Atidarau išklerusio stalo stalčių ir gražinu pieštuką į krūvelę, bet rašymo priemonių barškėjimą nustelbia apačioje vis didėjantis triukšmas ir vyrų balsai. Nežinojau, kad laukiam svečių, ypač tokį ankstų rytą.

Kitaip nei įprastai, tėčio beveik negirdėti. Jis tvirtina, kad jo balsas nėra galingesnis nei garsesnis, tiesiog labai žemas, todėl dunda nelyg griautinis.

Nutraukiu chalata nuo rankomis drožinėtos lovos su baldakimu ir apsisiaučiu sužvarbusius pečius. Nežymiai pasuku rankenos bumbulą ir praveriu duris tik tiek, kad tilpčiau pralįsti, tada nutipenu purvo rudumo grindlentėmis, vedančiomis iš miegamojo į koridorių, kurio gale – ažuoliniai laiptai. Nors švarūs, turėklai nemaloniai lipnūs, mat atliekant pasukutinį nedidelį aštuoniolikto amžiaus dvaro remontą buvo nutepti papildomu lako sluoksniu. Tai nutiko dar gerokai prieš man gimstant. Statytas mano proprosenelio ir perduotas iš kartos į kartą, namas dabar priklauso motinai.

Pirmas pakopų maršas gailiai girgžda ir grasina išduoti mano žingsnius, tačiau antrasis išklotas molio raudonumo plytelėmis. Galėčiau kiaurą dieną lakstyti jomis aukštyn žemyn, ir niekas neišgirstų nė garselio. Tiesą sakant, daugybę kartų sėkmingai slėpiausi kitapus baltai tinkuotos sienos ir klausiausi vestibulyje dudenančių pokalbių. Nors jie nebuvo skirti mano ausims, mieliau renkuosi žinoti, o ne klaidžioti rūke.

Vilkiu ryškiai žalią pižamą, ilgi neklusnūs kaštoniniai plaukai susivėle, tačiau man nė motais – privalau išsiaiškinti, kas dedasi vos už kelių žingsnių.

– Ponai, turėtumėte suprasti, kad negaliu apleisti savo pacientų vien dėl to, jog jūs taip įsigeidėte.

Tėvo tonas kitoks nei įprastai. Gal dėl to, kad šneka vokiškai, o ne lenkiškai, nors nuo tada, kai vokiečiai užėmė mūsų šalį, pramokom jų kalbos ne prasčiau, nei mokame gimtąją. Vis dėlto su artimaisiais ar kitais vietiniais ir toliau bendraujame lenkiškai. Vokiečiai neišreiškė nė menkiausio noro išmokti mūsų kalbos, todėl nesuprantu, kodėl turėtume stengtis mes.

– Osvencimo gyventojai negali verstis be šeimos gydytojo. Aš jiems reikalingas.

Atrodo, kad stojusi tylą trunka porą minučių, nors iš tiesų prabėga vos kelios sekundės, kol prabyla vienas iš vyrų.

– Pone Amsleri, galite būti tikras, kad už jūsų vargus bus atlyginta su kaupu. Jūs – pats geriausias vietos gydytojas, ir toks specialistas mums kaip reikiant praverstų. Nepamirškite, kad pasitarnautumėt ne tik mums, bet ir savo šeimai bei šaliai.

Savo šaliai? Tai dviprasmiška frazė, žinant, kad Lenkiją užgrobė ir pasisavino vokiečiai. Tėtis netarnauja lenkų kariuomenėj, juolab nepriklauso Vokietijos armijai. Jis padeda vietos žmonėms. Neįsivaizduoju, ko dar būtų galima iš jo reikalauti.

– Suprantu, bet primygtinai prašau duoti man laiko pasitarti su žmona prieš pateikiant jums galutinį atsakymą.

Kad ir ką siūlo tie vyrai, netikiu, jog tėtis rimtai svarsto išvykti ar, dar blogiau, uždaryti savo kabinetą, kuriame ketinau įsidarbinti baigusi seselių mokymus. Esu tikra, kad kalba taip tik tam, jog kuo greičiau jų atsikratytų.

– Kodėl gi ne, pone Amsleri. Palauksime iki rytojaus ryto. Prašom perduoti savo žmonai ir dukrai linkėjimus. Laimingai. Gražios dienos.

Kvailiai. Juk kiekvienam aišku, kad nacių okupuotoje Lenkijoje nėra tokio dalyko kaip „graži diena“.

– Būtinai, ponai, – sako tėtis. – Jums leidus, išlydėsiu.

Paradinės durys griausmingai užsitrenkia, ir man metas išlįsti iš slėptuvės. Nusileidusi užtinku tėtį, gniaužiantį rankenos bumbulą ir spoksančią duris, tarytum įmanytų kiaurai permatyti storą medieną.

– Ar viskas gerai, tėti? – klausiu tyliai, kad jo neišgąsdinčiau.

Tėčio pečiai nusvyra, jis neskuba atsisukti. Vilki darbinę aprangą – rudo tvido kostiumines kelnes, baltus marškinius su sagutėmis ir mėgstamiausią kaklaryšį, rusvą su smulkiais taškučiais. Tačiau jo akyse tvylo liūdesys, tarp antakių įsirežusi raukšlėlė. Įprastai prieš eidamas į darbą atrodo visai kitaip.

– Ar daug nugirdai, Sofija?

– Pakankamai, kad imčiau spėlioti, ką tokį ankstų rytą mūsų namuose veikia nepažįstamieji, reikalaujantys tavęs atsisakyti darbo dėl „mūsų“ šalies.

– Viskas ne taip paprasta, *mały myszka*, – sako ir uždeda ranką man ant peties. Jau daugybę metų nevadino manęs „mažąja pelyte“, juk man šešiolika. Aš beveik suaugusi.

– Kas jie? – neatlyžtu.

– Niekas, dėl ko turėtum nerimauti. Mudviem su tavo *matka* reikia pasikalbėti. Verčiau eik ir susiruošk, kad nepavėluotum į mokyklą. – Kad ir ką jis ketina pasakyti mamai, pokalbis nebus malonus.

Nuo nerimo suspaudžia vidurius. Tėtis niekada neišduoda savo jausmų, neleidžia jiems atsispindėti veide, o dabar jo išraiška byloja apie grynų gryniausią baimę. Turbūt nusives mamą į miegamąjį, nes žino, kad ten negalėsiu klausytis. Mūsų kambarius skiria didžiulė spinta, sulaikanti bet kokį garsą.

Kai tėtis įpusėja pirmą laiptų maršą, žengteliu prie paradinių durų, mat smalsauju, ar vyrai dar lauke. Šalia įtaisytas siauras langelis aprasojęs, tad patrinu jį alkūne ir pro mažą

apskritimą įžvelgiu du vyriškius pilkomis uniformomis, pasidabinusius net kelius siekiančiais tviskančiais juodais auliniais ir kepurėmis su snapeliu. Tai – ne paprasti armijos kariškiai, aiškiai matyti, kad jų rangas kur kas aukštesnis. Labiau nei kas kita apie tai byloja prabangus mersedesas, į kurį juodu netrukus sulipa. Esam įpratę vengti tokių kaip jie bet kokia kaina. Uniformų šalinamės jau pusantrų metų, nuo tada, kai jas vilkintys vyrai užėmė mūsų šalį.

Automobilis apsisuka ir išvagoja mūsų kiemą. Nežinau, kaip ilgai spoksau pro langą. Kartais atrodo, kad tik taip galiu išvysti tiesą, nuo kurios mane saugo šio dvaro sienos.

Turbūt tėvų pokalbis pakrypo bloga linkme, mat netrukus išgirstu, kaip atsilapoja ir trinkтели jų miegamojo durys.

– Sofija, kur tu? – rikteli mama.

Užlekiu laiptais. Skubu, nes įtariu, kad balsas sklinda iš mano kambario, kur veikiausiai laukia mama. Kai liuokteliu ant paskutinės pakopos ir atsigręžiu į savo duris, širdis nevaldomai daužosi.

– Čia, – sakau ir stebiu, kaip ji linkso virš mano stalo ir apžiūrinėja kalendorių.

– Kas čia? – rodo į vienintelį užpildytą langelį.

– Šabas... Jis rytoj, tad pamaniau...

Mama čiumpa popieriaus lapą nuo stalo tarytum dokumentą, galintį nuspręsti mūsų likimą. Jos akys išsiplečia, apatinė lūpa atvimpia.

– Ne, ne, ne. – Ji drasko kalendorių, plėšo skersai išilgai, kol skuteliai nukloja kambario grindis ir subyra į tarsi sniego krūvelę, tada susibruka trumpus kaštoninius plaukus už ausų. Šiems atidengus veidą matyti liepsnojantys skruostai. – Nebėra tokio dalyko kaip šabas. Daugybę kartų apie tai kalbėjom, – iškošia pro sukąstus dantis.

– Nesuprantu, kam gali rūpėti, ką darome už uždarytų durų? – klausiu.

Mama taip susiraukia, kad kone susiliečia išpešioti antakiai. Pakreipusi galvą dėbso į mane, tarsi būčiau iškrėtusi nedovanotiną kiaulystę.

– Puikiai supranti. Tavo tėvas – ne žydas, todėl mums nevalia primesti jam savo tikėjimo papročių.

Jaučiuosi taip, lyg kas būtų žiebęs į pilvą, tad susilenkiu ir įstengiu tik spoksoti į sudraskyto popieriaus skutelius, pažirusius po kojų.

– Netekome visų savo teisių. Turbūt pamiršau, – burbtečiu ir sukryžiuoju rankas ant krūtinės, tarsi mama būtų nusipelnusi mano pasipiktinimo. Bet nėra.

– Nepamiršai, – atkerta, tada paima mano ranką ir stipriai sugniaužia. – Tu pyksti, Sofija, ir pagrįstai, bet kol kas privalom pamiršti savo tikrąją kilmę ir šlietis prie tėvo. Žinok, kad praradome toli gražu ne viską. Turėtume būti dėkingos.

Kai pakeliu žvilgsnį, ieškodama mamos veide užuojautos, išvystu jos paraudusių akių kampučiuose ašaras. Ji kilsteli mano kumštį sau prie lūpų ir pabučiuoja.

– Tai kodėl ant jo pyksti? – klausiu.

Ji kresteli galvą ir giliai atsidūsta.

– Pykstu ne ant tavo tėvo. Aš taip pat bjauriuosi pasauliu, kuriame gyvename, bet esu priversta su juo taikstyti, kad liktume saugios.

Jos atsakas prilgsta stiklinei sienai – galiu įmatyti, kas glūdi už jos, bet peržengti – niekaip. Jei pasiduosiu baimei, ji mane sugniuždys. Todėl privalau galvoti apie dabartį.

Nes mes saugios. Kol kas.